

II. ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΜΟΡΓΟ (ΛΕΥΚΕΣ—ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ 1980).

Ἡ ἀνασκαφή στή θέση Ἁγία Εἰρήνη, στίς Λεῦκες Ἀμοργοῦ, συνεχίστηκε γιά δεύτερη χρονιά ἀπό τίς 8 ὡς τίς 23 Σεπτεμβρίου τοῦ 1980. Ἡ μικρή διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς (14 ἡμέρες) ὀφείλεται στήν ἔλλειψη ἐργατῶν, γιὰτί παρόλο πού σκάψαμε πρὸς τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ, τὰ ἐποχιακὰ κερδοφόρα ἐπαγγέλματα προσελκύνουν, ὅπως εἶναι φυσικό, τοὺς λιγοστοὺς νέους πού ἔχουν ἀπομείνει στὸ νησί. Ἔτσι ὅλοι, καὶ οἱ φοιτητές, ἀναγκαστήκαμε νὰ δουλέψουμε καὶ ὡς ἐργάτες*.

Στόχος τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦταν κυρίως ἡ ἔρευνα τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων πού ἐντοπίσαμε τὴν περασμένη χρονιά στοὺς χώρους Α, Β καὶ Γ (βλ. τοπογραφικό, πίν. 1). Ἔτσι στὸν χώρο Α, βορειοδυτικά ἀπὸ τὸν τοῖχο μὲ τὴ λαξευτὴ τοιχοδομία, προσπαθήσαμε νὰ παρακολουθήσουμε τὰ ὄρια, τὴν κατεύθυνση καὶ τὴ μορφή τοῦ «κυκλικοῦ» τοῖχου πού ἐπισημάνσαμε στήν πρώτη ἀνασκαφικὴ¹ περίοδο** (πίν. 2 καὶ 3).

Προχώρησαμε μὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ ἀργὸ ρυθμὸ (στρώμα πᾶχ. 0.05-0.08 μ.), γιὰτί τὰ χῶματα, ὁμοιόμορφα ὡς βάθος 0.50 μ., ἦταν ἰδιαίτερα σκληρά. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ὄρατες πέτρες εἶχαν κυλήσει καὶ ἦταν σφηνωμένες ἀνάμεσα στὰ κτισμένα λιθάρια. Τὰ στρώματα δὲν ἦταν ἀδιατάρακτα,

* Ὅα ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ ὅλους ὅσους εἶχαν τὸ κουράγιο νὰ πάρουν μέρος σ' αὐτὴν τὴν τόσο κουραστικὴ ἀνασκαφή. Τοὺς ἀκούραστους φύλακες ἀρχαιοτήτων *Μανόλη Δεσποτιδῆ* καὶ *Σίμο Γιαννακό*, τὸν Γυμνασιάρχη *Μιχ. Μωραϊτάκη*, τοὺς πτυχιούχους καὶ τοὺς φοιτητές τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων *Νέστ. Μπαμίδη*, *Βασ. Παπᾶ*, *Γεωργία Τεμπέλη*, *Δημ. Κοκκινῆ* καὶ τὸν *Πέτρο Σαμσάρη*, πού ἔκαμε καὶ ὅλες τίς φωτογραφίες τοῦ χώρου καὶ τῶν εὐρημάτων. Πολύτιμη ἦταν ἡ βοήθεια τοῦ *Γιάννη Διαμαντοπούλου*, σχεδιαστῆ τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων, τοῦ τοπογράφου συμπατριώτη *Γιάννη Λεμονῆ* καὶ τοῦ μαθητῆ *Βαγ. Ε. Δεσποτιδῆ*. Μοναδικὸς ἐργάτης ἦταν ὁ πιστός καὶ ἐξαιρετικὰ προσεκτικὸς *Σαλῆς Κανδρῆς*, πού, παρὰ τὴν ἡλικία του, ἀνέβαινε καθημερινὰ τὸν «ὄρθιο» ἀνήφορο τῆς μιᾶμισης ὥρας.

** Ἐκτός ἀπὸ τίς συντομογραφίες τοῦ DAI, Archäologische Bibliographie, AA 1978, βλ. καὶ I. "Ἐκθεση Ἀνασκαφῆς Ἀμοργοῦ 1979" (= Ἐκθεση γιά τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων στήν Ἀμοργὸ (Λεῦκες-Ἁγία Εἰρήνη) 1979, Δαυδῶνη τόμ. Θ', 1980, σελ. 175 κ.ἑ.

1. I. "Ἐκθεση Ἀνασκαφῆς Ἀμοργοῦ 1979, σελ. 148, σημ. 25, πίν. 14.

ἐπειδὴ ὁ χώρος σχηματίζει ἓνα μικρὸ πλάτωμα πρόσφορο γιὰ καλλιέργεια, καί, πρὶν ἀπὸ 40 χρόνια, τὸ ὄργωναν καὶ τὸ ἔσπερναν σιτάρι.

Ἐκτὸς ἀπὸ ὄστρακα ἀπὸ ἄβαφα ἀγγεῖα, λαβές¹ καὶ βάσεις ἀμφορέων² βρέθηκαν καὶ κομμάτια ἀπὸ πίθους³, ἓνα μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση διπλοῦ μαιάνδρου μὲ ἀστέρες καὶ καρδισχημα σχηματοποιημένα φύλλα κισσοῦ στὰ διάχωρα⁴ (πίν. 4,1), κομματάκια ἀπὸ ἀγγεῖα «μεγαρικοῦ»⁵ τύπου (πίν. 4, 2 - 3), ἓνας μυκτῆρας λύχνου⁶ καὶ μερικὰ θραύσματα ἀπὸ μελαμβραφῆ ἀγγεῖα⁷. «Ἐνα κομμάτι ἀπὸ πυθμένα ἀγγείου μὲ βαθειὰ χαραγμένες γραμμὲς στὸ ἐσωτερικὸ δίνει τὴν ἐντύπωση «μήτρας»⁸ (πίν. 5,2).

Στὴν ἐπέκταση τῆς τομῆς πρὸς τὰ ΝΔ. διαπιστώθηκε, σὲ ἀπόσταση 0.70μ. ἀπὸ τὸ φυσικὸ βράχο, ἡ συνέχεια τοῦ «κυκλικοῦ» τοίχου (πίν. 2.3 καὶ 7). Ἀνάμεσα στὶς πέτρες βρέθηκαν ὄστρακα ἀπὸ «μεγαρικὰ»⁹ καὶ μελαμβραφῆ

1. Ἀριθμ. κατ. 80/A 1. «Ὅλοι οἱ ἀμφορεῖς (λαβές, βάσεις κτλ.) θὰ δημοσιευτοῦν ἀπὸ τὸν Δημήτρη Κοκκῶνη. Τὸ ἄρθρο του «Ἐσφοράγιστες λαβές ἀμφορέων ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸν» βρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωση.

2. Ἀριθμ. κατ. 80/A 7 καὶ A 19 (ὀξυπόθμενοι), 80/A 44 καὶ 45.

3. Ἀριθμ. κατ. 80/A 6, A 8, A 11, A 16, A 21, A 23, A 25, A 30, A 33, A 41.

4. Ἀριθμ. κατ. 80/A 20. Βρέθηκε στὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς τομῆς γ, σὲ ἀπόσταση 1.30 μ. ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς βράχους στὰ ΝΔ (Ἔνδ. 11.9.1980/3). Διαστ.: σωζ. πλ. 0.05 μ. μῆκ. 0.068 μ., πᾶχ. 0.015 μ., πηλὸς κοκκινωποῦ χρώματος, ὅμοιος στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ στὴν ἀνάγλυφη ζώνη. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀνάγλυφης κεραμεικῆς βλ. ἀναλυτικὰ: L. Marangou, «*Reliefkeramik aus Amorgos*» στὸν τιμητικὸ τόμο «*Praestant Interna*», *Festschrift Ulrich Hausmann, Wasmuth-Verlag*, Tübingen 1982, σελ. 186 κ.έ. (στὸ ἐξῆς θὰ ἀναφέρεται ὡς Marangou, *Reliefkeramik*).

5. Ἀριθμ. κατ. 80/A 5, A 9, A 10, A 13. Ἡ ἐλληνιστικὴ κεραμικὴ, τὰ ἀγγεῖα τοῦ λεγ. «μεγαρικοῦ» τύπου ἀποτελοῦν τὸ θέμα ἐπιστημονικῆς μελέτης τῆς Βασιλικῆς Παμπᾶ· στὸν ἐπόμενο τόμο Δωδώνη Κ' θὰ δημοσιευτεῖ ἄρθρο τῆς: Β. Παμπᾶ, «Ὀστρακα «μεγαρικά» ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸν (Λεῦκες - Ἀγία Εἰρήνη)».

6. Ἀριθμ. κατ. 80/A 7. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὅλα τὰ κινητὰ εὐρήματα θὰ μελετηθοῦν καὶ θὰ δημοσιευτοῦν ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς καὶ τοὺς πτυχιούχους τῆς Σχολῆς μας ποὺ πῆραν μέρος στὴν ἀνασκαφή. Οἱ λύχνοι θὰ δημοσιευτοῦν ἀπὸ τὴν Εὐγενία Γιαννοῦλη.

7. Ἀριθμ. κατ. 80/A 4, A 12, A 14, A 15, A 17. Τὰ μελαμβραφῆ ἀγγεῖα δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν Πέτρο Σαμσάρη.

8. Ἀριθμ. κατ. 80/A 34 (ὕψ. 0.16, μῆκος 13,4, πᾶχος 1.4). Πηλὸς ὄχροκίτρινος μὲ λεπτὸ στρώμα ἐπιχρίσματος· θραύσματα μὲ παρόμοια διακόσμηση στὸ ἐσωτερικὸ: ἀριθμ. κατ. 80/A 37, A 42, A 46. Ὁ τύπος τοῦ «ἀγγείου» δὲν εἶναι γνωστός. Προβληματικὴ εἶναι ἡ ταύτιση τῶν θραυσμάτων μὲ ἓνα συγκεκριμένο ἀντικείμενο, ἀγγεῖο ἢ χρηστικὸ σκεῦος. Γιὰ τὸ συμβατικὸ ὄνομα «κάλαθοι» («coarse calathoi»), γιὰ θραύσματα ἀπὸ πήλινα ἀντικείμενα μὲ παρόμοια διακόσμηση στὸ ἐσωτερικὸ βλ. BSA 68, 1973, σελ. 391 σημ. 18, ἀριθμ. κατ. 135-157, κυρίως βλ. πίν. 75, ἀριθμ. 135 καὶ 154 (συγγενικὰ παράλληλα)· βλ. καὶ σελ. 397 κ.έ.: «Excursus on the combed ware: evidence for beekeeping» μὲ ἀναφορὰ σὲ γνωστὰ καὶ ἀδημοσίευτα παράλληλα καὶ βιβλιογρ. ἕως τὸ 1973). Πρβλ. καὶ Samos XIV, *Das Kastro Tigani. Die Bauten und Funde griechischer, römischer und byzantinischer Zeit* (1974) σελ. 120, εἰκ. 198 D.

9. Ἀριθμ. κατ. 80/A 26-28 καὶ 80/A 51.

άγγειά¹, δύο θραύσματα από πίθους με ανάγλυφη γραμμική διακόσμηση του γνωστού τύπου² και πολλά όστρακα από άβαφα άγγειά. Άνάλογη ποιικιλία κεραμεικής συναντήσαμε και κοντά στους φυσικούς βράχους, τους όποιους και έδω έχουν έκμεταλλευτεί για τó κτίσιμο τών τοίχων ως συνδετικό οικοδομικό μέλος (πίν. 8).

Άπό την έρευνα (ως βάθος 0.40 μ. από τó ύψος τών φυσικών βράχων) διαπιστώθηκε πώς ó «κυκλικός» τοίχος πρέπει νά συνδεόταν με τόν τοίχο πού είναι χτισμένος ανάμεσα στους δύο μεγάλους ριζιμιούς βράχους (πίν. 2 και 8). Έκτός από την κεραμεική βρήκαμε σέ μιá φυσική σχισμή του βράχου κάρβουνα και ένα μικρό κομμάτι από άμμοκονίαμα, ένα μολύβδινο σύνδεσμο, ένα χάλκινο καρφί, και μερικά όστá από ζώα³.

Γιά τή χρονολόγηση του τοίχου πού άπολήγει στά ΝΔ στους φυσικούς βράχους δέν έχομε ακόμα άρκετά στοιχεία. Η κεραμεική, εκτός από τά όστρακα από ανάγλυφα άγγειά, ανήκει στους έλληνιστικούς χρόνους (μελαμβαφή και «μεγαρικού» τύπου), προέρχεται από τά άνακατεμένα χώματα τών επιχώσεων και δέν συνδέεται με τή θεμελίωση του τοίχου. Είναι πιθανόν ó τοίχος αυτός νά ανήκει σέ οικοδομική φάση παλαιότερη από τά πρώιμα έλληνιστικά χρόνια, έποχή πού χτίστηκε ó τοίχος με τή λαξευτή τοιχοδομία⁴.

Στό ανατολικό μέρος, στην προέκταση και βόρεια από τόν τοίχο με την λαξευτή τοιχοδομία (τομή 1979, Β 1) τά περισσότερα λείψανα έχουν έξαφανιστεί από τó όργωμα, και τά λιθάρια πού άπόμειναν έχουν μετατοπιστεί. Παρόλο πού τά διατηρούμενα λιθάρια δέν είναι άρκετά για νά μās δώσουν σαφή εικόνα τής μορφής τών κτιρίων, από τόν καθαρισμό ως βάθος 0.40 μ. από την όρατή εύθυνηρία του τοίχου με τή λαξευτή τοιχοδομία, φαίνεται πώς ανήκαν στην ύποθεμελίωση τής προέκτασης του τοίχου πού συνεχιζόταν πρós βορράν.

Άποφιλώσαμε και καθарίσαμε έπιφανειακά όλόκληρο τó πλάτωμα μεταξύ του χώρου Α και Β (διαστ.: μήκ. 26 μ. και πλ. 11 μ.). Στις ρίζες τών θάμνων, στά έπιφανειακά χώματα και στίς σχισμές τών φυσικών βράχων βρέθηκαν θραύσματα από πίθους με ανάγλυφη διακόσμηση και πολλά όστρακα από άβαφα άγγειά⁵.

Άπό την τομή στο χώρο Β-Γ (κατεύθυνση από Ν πρós Β) άποκαλύφτηκε τοίχος μήκ. 8 μ., πού, όπως φαίνεται, συνέδεε τά ανατολικά όρια του πλα-

1. Άριθμ. κατ. 80 /Α 24, Α 50, θραύσματα φιάλης: 80 /Α 49, Α 52.

2. Άριθμ. κατ. 80 /Α 31-32 πρβλ. Ι. Έκθεση Άνασκαφής Άμοργού 1979, σελ. 181 σημ. 17, σελ. 182, εικ. 4, πίν. 10.20 και 21. Βλ. και Marangou, *Reliefkeramik*, σελ. 191-193, σημ. 29-43, εικ. 1-2, πίν. 41.

3. Βλ. ένδειξη: 1980 /Α. κιβ. 1.

4. Πρβλ. Ι. Έκθεση Άνασκαφής Άμοργού 1979, σελ. 184.

5. Άριθμ. κατ. 80 /Ε 2, Ε 3, Ε 4.

κόστρωτου και τὸ κτίσμα μὲ τὸ λαξευμένο στὸ φυσικὸ βράχο κατῶφλι στὸ χῶρο Γ (πίν. 1. 9 και 10). Οἱ πέτρες τοῦ τοίχου ἔχουν μετατοπιστεῖ και διακρίνονται τουλάχιστον δυὸ οἰκοδομικὲς φάσεις¹. Τὰ στρώματα ἦταν και ἐδῶ διαταραγμένα, ἢ κεραμεικὴ λιγοστή², κυρίως ἄβαφα ἄγγεῖα, μερικὰ ὄστρακα ἀπὸ μελαμβαφῆ³ και «μεγαρικά»⁴ και θραύσματα ἀπὸ πίθους μὲ ἀνάγλυφη γραμμικὴ διακόσμηση⁵.

Στὸ χῶρο Β προσπαθήσαμε νὰ διαπιστώσουμε τὴ σχέση μεταξύ τῶν οἰκοδομικῶν λευφάνων: πλακόστρωτο-δωμάτιο «ἐστίας» - (χῶρος πυρῶν) - («ἀναλημματικὸς») τοῖχος (πίν. 1 και 11).

Γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ κίνδυνος κατολίθησης ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς στὸν κατηφορικὸ χῶρο, νότια ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο και τὴ νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ δωματίου μὲ τὴν «ἐστία», ἀπομακρύναμε τὶς ἐπιχώσεις (βάθος 1.20 μ. ὡς τὸ στρώμα πάχους 0.10 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ φυσικὸ βράχο). Τὰ χῶματα ἦταν ἐξαιρετικὰ σκληρὰ, βρέθηκαν πολλὲς πέτρες δουλεμένες στὸ πρόσωπο κι' ἄλλες ἀκατέργαστες, ἀκανόνιστου σχήματος, και ἀριστὰ θραύσματα ἀπὸ λευκὸ ἄμμοκονίαμα. Ἐκτὸς ἀπὸ πολλὰ ὄστρακα ἀπὸ ἄβαφα ἄγγεῖα, βρήκαμε μερικὰ κομμάτια ἀπὸ πίθους⁶ και μεγάλα ἄγγεῖα⁷, δυὸ θραύσματα μὲ χαρακτηριστικὴ διακόσμηση στὸ ἐσωτερικὸ⁸ (πίν. 5, 1. 6). Σημαντικὴ πιστεύουμε πῶς εἶναι ἡ παρουσία ἐνὸς θραύσματος ἀπὸ ἐνσφράγιστο ἄγγεῖο (;) ποῦ σώζει τὴν ἀπόληξη ἐπιγραφῆς ...] NA, πιθανῶς [AΘH]NA (πίν. 12, 1-2)⁹. Ἴσως τὸ ἐνεπίγραφο σκεῦος νὰ ἦταν ἀντικείμενο δημόσιας χρήσης¹⁰.

Νοτιοανατολικά ἀπὸ τὸ βράχο μὲ τὸ λαξευμένο «ἀγωγὸ τοῦ νεροῦ» (πίν. 13. 14) ἀποκαλύφθηκε βράχος μὲ φυσικὲς ἐγκοπές, κοιλότητες και σχισμές, σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρέθηκαν ὄστρακα¹¹.

Στὸ χῶρο Β καθάρισουμε σὲ βάθος 0.05-0.10 μ. τὴ δυτικὴ ὄψη τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὴν «ἐστία». Μεταξὺ τῶν λιγοστῶν ὄστράκων ἀπὸ μελαμβαφῆ ἀττικὰ ἄγγεῖα ἦταν και ἓνα θραῦσμα ἀπὸ τὸν πυθ-

1. Ἡ σχέση τοῦ τοίχου μὲ τὰ κτίσματα στοὺς χώρους Β και Γ θὰ ἐρευνηθοῦν στὴν ἐπόμενη ἀνασκαφικὴ περίοδο.

2. Ἀριθμ. κατ. 80/Β-Γ 1-53.

3. Ἀριθμ. κατ. 80/ Β-Γ 3, 7, 8, 11, 14, 21, 41, 44.

4. Ἀριθμ. κατ. 80/Β-Γ 17, 20, 27, 37.

5. Ἀριθμ. κατ. 80/Β-Γ 13, 31, 32, 52.

6. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 7, 8, 9, 15, 16, 20.

7. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 8-9, Β 13.

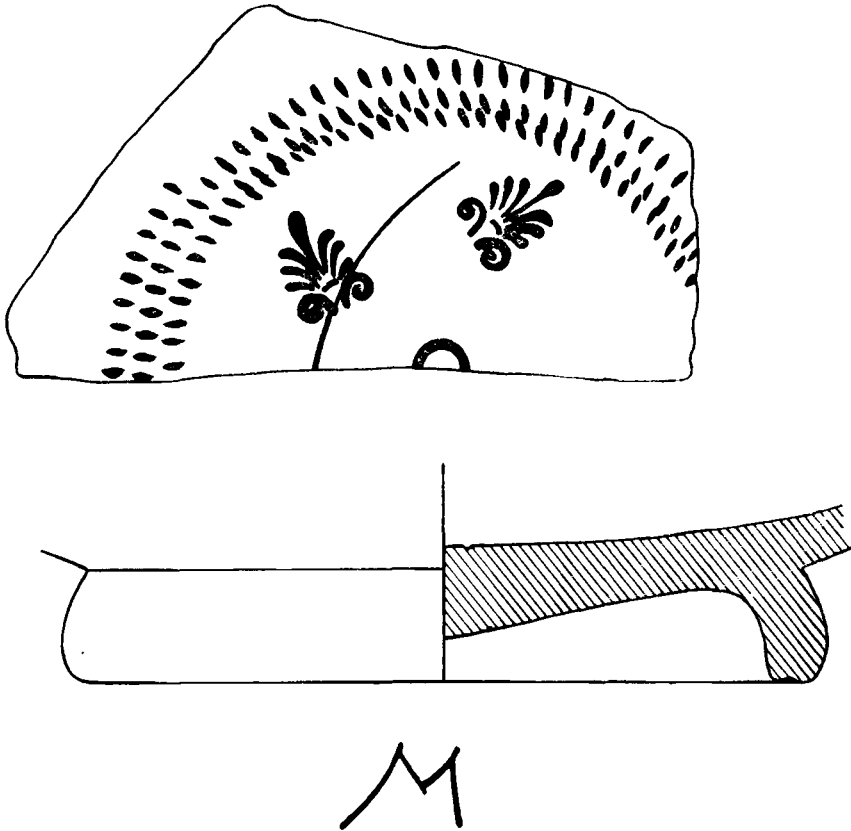
8. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 7. Παρόμοια εἶναι τὰ θραύσματα ἀπὸ τὸ χῶρο Α, βλ. παραπ. σελ. 492, σημ. 8.

9. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 54. Διαστ. (ὕψ. 0.105 μ., μῆκ. 0.072 μ., πᾶχ. 0.018 μ.).

10. Πρβλ. Samothrace, 2, II (1960), σελ. 37 (ὅπου και ἡ παλιότερη βιβλιογραφία).

11. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 58: τὰ θραύσματα ἀνήκουν σὲ ἀνοικτὸ ἄγγεῖο, πιθανῶς φιάλη.

μένα μελαμβροῦς πινακίου μὲ ἔντυπα ἀνθέμια στὸ ἐσωτερικὸ καὶ graffito στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ πυθμένα¹ (πίν. 15, 1-2, εἰκ. 1). Τὸ πινάκιο χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.² Παρόλο ποὺ βρέθηκε σφηνωμένο κάτω

Εἰκ. 1. Θραῦσμα ἀπὸ μελαμβροῦς ἀγγεῖο μὲ ἔντυπη διακόσμηση (σχέδιο καὶ τομῆ).

ἀπὸ τὴ μεγάλη πέτρα τοῦ τοίχου, φαίνεται πῶς πιθανὸ νὰ ἔχει παρασυρθεῖ ἀπὸ τὰ ψηλότερα ἄνθηρα καὶ ἔτσι δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀσφαλὲς κριτήριον γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ τοίχου.

1. Ἀριθμ. κατ. 80/B 23. Διαστ. σωζ. ὕψ.: 0.024 μ., μεγ. διαμ.: 0.108 μ., διαμ. βάσ.: 0.098 μ. Μελανὸ γάνωμα καλῆς ποιότητος, ζώνη ἐξηρημένη στὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ πόδι στὴ βάση. Στὸ ἐσωτερικὸ σῶζονται δύο ἀνθέμια, ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ διπλὴ σειρὰ ὁμόκεντρων κύκλων μὲ ἀκιδωτὴ διακόσμηση.

2. Πρβλ. *Agora XII*, 2, πίν. 26, 586.

Στὸ δωμάτιο μὲ τὴν «ἐστία» καθάρισαμε καὶ τὸ βόρειο τοῖχο (πίν. 1 καὶ 16) γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὸ πάχος (1.20 μ.) καὶ τὸ μῆκος (7.50 μ.). Τὰ ὄρια τοῦ δυτικοῦ τοίχου δὲν ἀποκαλύφθηκαν σὲ ὄλο τὸ μῆκος.

Γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ πάχους τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου σκάψαμε στὸ νότιο τμήμα ὡς βᾶθος 0.20 μ. Στὰ γεμίσματα βρέθηκαν λιγοστά ὄστρακα ἀπὶ μελαμβαφῆ¹ καὶ «μεγαρικά»² ἀγγεῖα. Στὸν ἀνηφορικὸ χῶρο (διαστ. 3.80 μ X 2.80μ.), νότια ἀπὸ τὸν «ἀναλημματικὸ» τοῖχο, ἀνάμεσα σὲ δυὸ φυσικοῦ βράχους, βρέθηκε «πηλάσβεστο»³, σκληρὸ μίγμα κίτρινου πηλοῦ μὲ ἀσβέστη ὅ τρόπος ποῦ ἦταν «πατημένο» καὶ ἡ σχετικὰ μεγάλη ἔκταση ὅπου ἦταν ἀπλωμένο μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πῶς πρόκειται γιὰ «στρώση πατώματος»⁴.

Στὸ νότιο κατηφορικὸ μέρος τῆς τομῆς, μετὰ ἀπὸ τὴν κοπὴ τῶν θάμνων καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων, ἀποκαλύφθηκαν πολλὰ πέτρες κυλισμένες, οἱ ὁποῖες φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ τοῖχο ποῦ βρισκόταν στὸ ἐπάνω ἄνδρῶς⁵.

Στὸ χῶρο νότια ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ δωματίου μὲ τὴν «ἐστία» καὶ βόρεια ἀπὸ τὸν «ἀναλημματικὸ» τοῖχο, ὅπου τὸν περασμένο χρόνον βρέθηκαν οἱ «πυρὲς» α, β καὶ γ⁶, σκάψαμε κατὰ μῆκος τοῦ «ἀναλημματικοῦ» ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὡς τὴ δυτικὴ γωνία. Στὴν ἀνατολικὴ γωνία ἀποκαλύψαμε σὲ ὄλο του τὸ μῆκος τὸν «ἐγκάρσιο τοῖχο» ποῦ ἐπισημάνσαμε στὴν πρώτη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα. Ὁ «ἐγκάρσιος» τοῖχος⁷ ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν, μῆκ. 3.50 μ. καὶ πάχος 0.50 μ. (πίν. 1. 11 καὶ 17). Σὲ ἀπόσταση 0.75 μ. ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ γωνία, τοῦ «ἀναλημματικοῦ», στὴ δυτικὴ ὄψη τοῦ «ἐγκάρσιου» τοίχου διαπιστώθηκε «τοιχάριον» μῆκ. 1.05 μ. καὶ πάχ. 0.55 μ. μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Α πρὸς Δ⁸ (πίν. 17-19). Στὸ βόρειο τμήμα, στὴ γωνία ποῦ σχηματίζε-

1. Ἀριθμ. κατ. 80/Β 1, Β 3-Β 6, Β 10-Β 12.

2. Ἀριθμ. κατ. 80/Β μ3, 80/Β μ7.

3. Ὁ φύλακας Μαν. Δεσποτιδῆς τὸ ὄνομασε «πηλάσβεστο» καὶ μᾶς βεβαίωσε πῶς καὶ σήμερα ἀκόμα μεταχειρίζονται παρόμοιο μίγμα γιὰ σοβάδες καὶ πατώματα.

4. Παρόμοιο μίγμα διαπιστώθηκε καὶ ἄλλοῦ, σὲ σχισμὲς βράχων, καὶ φαίνεται πῶς τὸ χρησιμοποίησαν γιὰ νὰ ἰσοπεδώσουν ἀνώμαλες ἐπιφάνειες.

5. Ἐξαιτίας τῆς κατωφέρειας τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κινδύνου κατολίθησης στερεώσαμε πρόχειρα τὶς πέτρες καὶ διακόψαμε τὴν ἀνασκαφὴ στὸ χῶρον αὐτὸ, ἐπειδὴ χρειάζονται πολλοὶ καὶ ἔμπειροὶ ἐργάτες.

6. Βλ. Ι. Ἐκθεση Ἀνασκαφῆς Ἀμοργοῦ 1979, σελ. 185-186, πίν. 16, 2, 17, 2, 19.

7. Στὸ ἡμερολόγιον τοῦ 1979 τὸν χαρακτηρίσαμε προσωρινὰ ὡς «ἐγκάρσιο» τοιχάριον ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἀκόμα καθαριστεῖ σὲ βᾶθος ὁ «ἀναλημματικὸς» τοῖχος καὶ δὲν εἶχε ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀνατολικὴ του γωνία.

8. Ἐπειδὴ τὸ «τοιχάριον» βρίσκεται μετὰξὺ τοῦ «ἀναλημματικοῦ» καὶ τοῦ νότιου τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὴν «ἐστία» καὶ λειτουργεῖ ὡς διαχωριστικὸ μέλος, τὸ ὀνομάσαμε συμβατικὰ «διαχωριστικὸ» τοιχάριον.

ται από τὸν «ἀναλημματικό» καὶ τὸν «ἐγκάρσιο» τοῖχο, βρήκαμε κάρβουνα μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τῶν λιθαρῶν, ποὺ πιθανῶς προέρχονται ἀπὸ τὸν «ἐγκάρσιο» τοῖχο· κάτω ἀπὸ τὰ κάρβουνα ἦταν ὄστρακα ἀπὸ ἀγγεῖα μελαμβαφῆ¹ καὶ «μεγαρικά»², θραύσματα πύθων ἀδιακόσμητων καὶ μὲ ἀνάγλυφη γραμμικὴ διακόσμηση³ καὶ ἓνας μεγάλος μολύβδινος σύνδεσμος ἀπὸ πίθο. Κοντὰ στὸ στρώμα τῆς φωτιᾶς, πάχους 0.08 μ. (διαστ. 0.20 × 0.17 μ.), ἀποκαλύφθηκε φυσικὸς ἀνώμαλος βράχος. Τὰ στρώματα ἦταν ἀναμφίβολα διαταραγμένα καὶ τὰ χρώματα ἐξαιρετικὰ σκληρά. Μερικὲς μισοδουλεμένες πέτρες φαίνεται πῶς χρησίμευαν γιὰ τὴν ἰσπέδωση τοῦ ἀνώμαλου φυσικοῦ βράχου.

Σημαντικὰ ἦταν τὰ εὐρήματα στὸ χῶρο βόρεια ἀπὸ τὸ «διαχωριστικὸ τοιχάριο», ἀνάμεσα στὴ βόρεια ἀπόληξη τοῦ «ἐγκάρσιου» τοίχου καὶ τοῦ νότιου τοίχου τοῦ δωματίου τῆς «εἰστίας». Καὶ ἐδῶ βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες διάσπαρα κάρβουνα⁴ καὶ ὄστρακα ἀπὸ μελαμβαφῆ⁵ καὶ «μεγαρικά»⁶ ἀγγεῖα καθὼς καὶ θραύσματα ἀπὸ πίθους⁷, ἓνα μολύβδινο ἔλασμα, λίγα ὄστᾶ ἀπὸ ζῶα, ἓνας ἀστράγαλος καὶ κομμάτια ἀπὸ λευκὸ κονίαμα. Κάτω ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς φωτιᾶς («πυρὰ δ»), σὲ βάθος 0.08-0.10 μ., βρέθηκαν ὄστρακα ἀπὸ πίθους μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση διπλοῦ μαιάνδρου μὲ ὀκτάκτινους ἀστέρες στὰ διάχωρα⁸ (εἰκ. 2). Σὲ ἀπόσταση 0.80 μ. ἀπὸ τὸ διαχωριστικὸ τοιχάριο καὶ 0.50 μ. ἀπὸ τὸν «ἐγκάρσιο» τοῖχο, σὲ βάθος 0.44 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ «διαχωριστικοῦ» τοίχου, βρήκαμε κομμάτια ἀπὸ κλειστὰ ἀγγεῖα διακοσμημένα μὲ ζώνη ἀπὸ ἔντυπα ἀνθέμια⁹ (εἰκ. 3, πίν. 22). Σημειώνομε πῶς τὸ διακοσμητικὸ θέμα τῶν ἀνθεμίων δὲν εἶναι πολὺ γνωστὸ στὶς Κυκλάδες¹⁰. Στὸν ἴδιον χῶρο, σὲ ἀπόσταση 0.80 μ. ἀπὸ τὸ «διαχωριστικὸ τοιχάριο», σύρριζα καὶ σὲ βάθος 0.26 μ. ἀπὸ τὴν ἀκρινὴ βόρεια πέτρα τοῦ «ἐγκάρσιου» τοίχου, βρέ-

1. Ἀριθμ. κατ. 80/B 68 (κομμάτι ἀπὸ φιαλίσκη), 80/B 89.

2. Ἀριθμ. κατ. 80/B 84 καὶ 85.

3. Ἀριθμ. κατ. 80/B 65 (Φ.Κ., Α. 11), 80/B 66, Β 67, 80/B 87, Β 88, Β 90.

4. Στὸ ἡμερολόγιο χαρακτηρίστηκε προσωρινά ὡς «πυρὰ δ».

5. Ἀριθμ. κατ. 80/B 82.

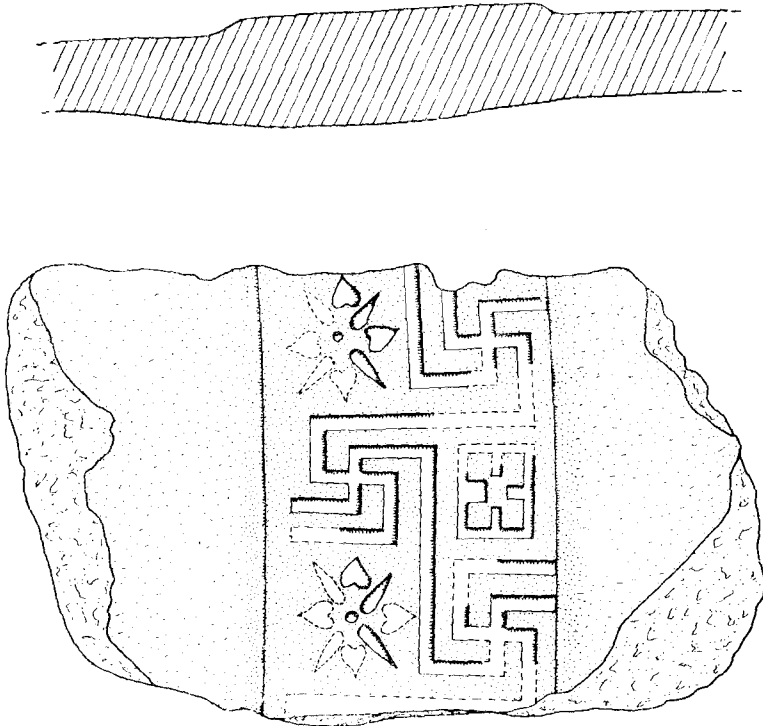
6. Ἀριθμ. κατ. 80/B 145, Β 147, Β 148, Β 149, Β 151.

7. Ἀριθμ. κατ. 80/B 158, Β 159.

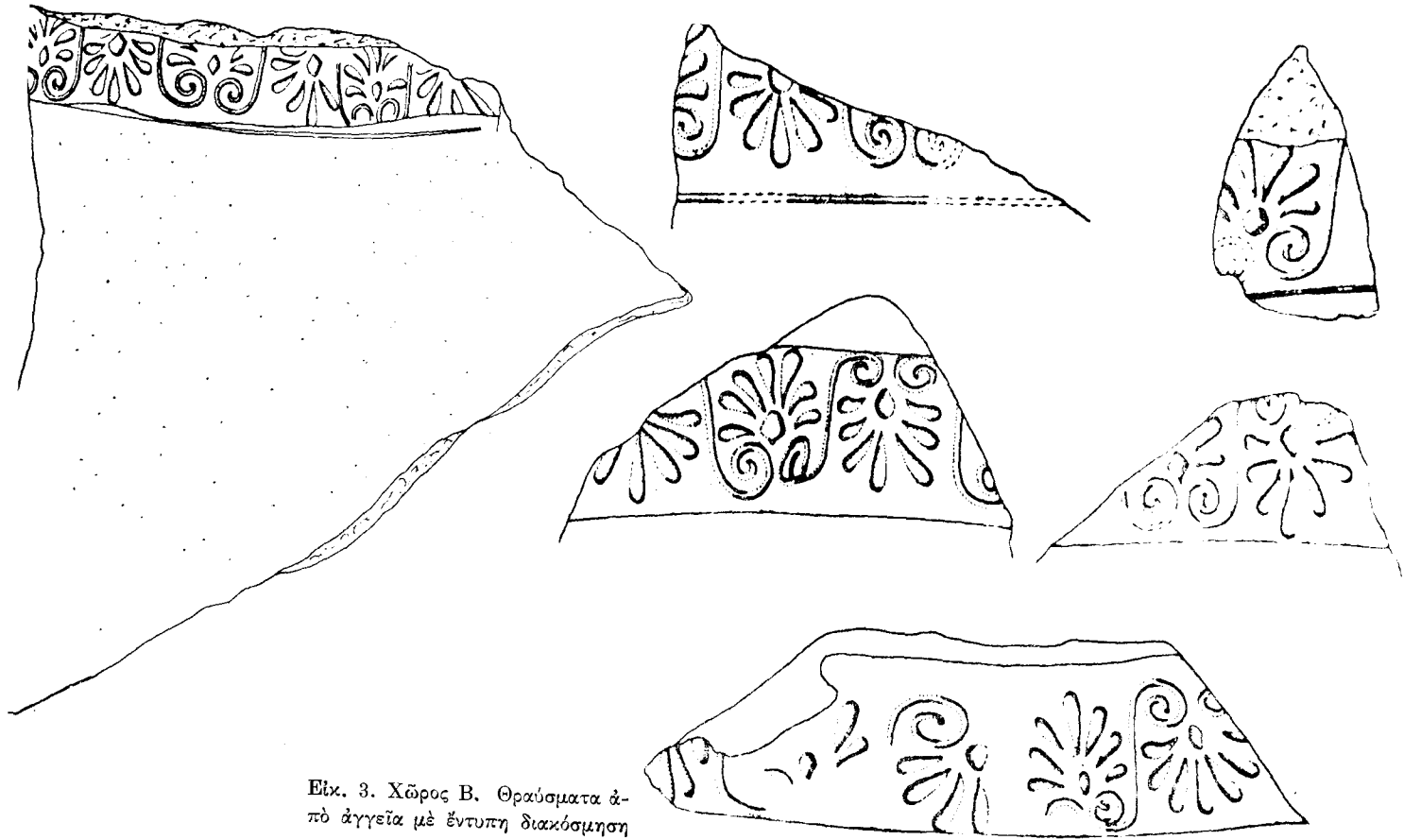
8. Ἀριθμ. κατ. 80/B 136. Βλ. καὶ *Marangou, Reliefkeramik* σελ. 193 σημ. 44-47

9. Ἀριθμ. κατ. 80/B 132, 135 *Marangou*, ὁ.π., εἰκ. 6, σελ. 193, σημ. 48 (βιβλιογραφία).

10. Θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα μὲ ἔντυπα ἀνθέμια διαφορετικοῦ τύπου βρέθηκαν στὸ Μεσαβουνὸ στὴ Θήρα: *Dragendorff, Thera II*, σελ. 80-81, εἰκ. 285 a-b καὶ 286 a-b. Τὰ συγγενέστερα ὅμως παράλληλα προέρχονται καὶ πάλι ἀπὸ τὴ Σίφνο, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἔχουν ἀκόμα δημοσιευτεῖ, οὔτε καὶ ἀπεικονιστεῖ. Ἀναφέρομε ἐνδεικτικὰ τὸ θραῦσμα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου, ἀριθμ. εὐρ. CA 1433. Γιὰ ἔντυπα ἀνθέμια σὲ κορινθιακὰ καὶ ἄττικὰ ἀγγεῖα βλ. *Agora XII*, 1, σελ. 24, σημ. 52, σελ. 114 καὶ 342. Βλ. ἐπίσης *A. Mallwitz, Olympische Forschungen V, «Die Werkstatt des Phidias in Olympia. Vorklassische Keramik»* (1964), σελ. 163, πίν. 62 ἀριθμ. 19.

Εικ. 2. Χῶρος Β. Θραῦσμα ἀπὸ ἀνάγλυφο ἀγγεῖο (τομὴ καὶ σχέδιο).

Είκ. 3. Χώρος Β. Θραύσματα από άγγεία με έντυπη διακόσμηση

θηκε ένα χάλκινο νόμισμα¹ (πίν. 20, 1.2). Στην πρόσθια όψη έχει κεφαλή Ἀθηνᾶς πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ στὴν πίσω όψη εἶναι δυσδιάκριτη ἡ μορφή τοῦ ζώου ποῦ «βαδίζει» πρὸς τὰ δεξιά. Ἐπειδὴ τὰ καλύτερα διατηρημένα τυπολογικὰ ὅμοια νομίσματα τῆς Ἀρκεσίνης² ἔχουν στὸν ὀπισθότυπο κριδὸς πρὸς τὰ δεξιά³, συμπεραίνομε πὼς καὶ ἐδῶ παριστάνεται κριδός. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ νομίσματος τῶν Ἀρκεσινέων δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλῆ στοιχεῖα, γιατί τὰ νομίσματα τῆς Ἀμοργοῦ δὲν ἔχουν μελετηθεῖ⁴. Ἀπὸ τὴν τεχνοτροπία τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς μπορούμε, ὥστόσο, νὰ ὑποθέσουμε πὼς κόπηκε στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα.

Στὸ ἴδιο στρώμα ποῦ βρέθηκε τὸ νόμισμα, βορειο-ἀνατολικά καὶ σὲ ἀπόσταση 2.80 μ. ἀπὸ τὸν «ἐγκάρσιον» τοῖχο καὶ 2.10 μ. ἀπὸ τὸ «διαχωριστικὸν» τοιχάριο, ἦταν καὶ θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα «μεγαρικοῦ» τύπου καὶ ἓνας πήλινος δίσκος⁵ (σταθμὸς;) διαμ. 0.15 μ. καὶ πᾶχ. 0.10 μ. μὲ ἐγγράρακτα γράμματα (πίν. 20,3 καὶ 21). Ὁ δίσκος ἔχει στὸ ἐπάνω μέρος δυὸ ὀπές γιὰ ἀνάρτηση καὶ μιὰ μικρὴ ἐγκοπὴ.

Ἀνατολικά ἀπὸ τὸν «ἐγκάρσιον» τοῖχο, σύρριζα σχεδὸν στὸν «ἀναλημματικὸν» καὶ σὲ βάθος 0.77 μ., μεταξὺ δυὸ φυσικῶν βράχων (πίν. 23), ἀποκαλύφθηκε θραῦσμα ἀπὸ πῖθο μὲ ἀνάγλυφη διακοσμηση μαιάνδρου μὲ ὀκτάκτινους ροδακοειδεῖς ἀστέρες στὰ διάχωρα⁶ (εἰκ. 4). Ἐπειδὴ κάτω ἀπὸ τὸ δστραχο τοῦ πῖθου βρέθηκαν κάρβουνα, ὀνομάστηκε συμβατικά «πυρὰ μαιάνδρου». Ἀνάμεσα καὶ κάτω ἀπὸ τὰ κάρβουνα ἦταν θραύσματα ἀπὸ ἄβαφη φιάλη⁷ καὶ δυὸ κομμάτια ἀπὸ ἀγγεῖα «μεγαρικά»⁸. Κάτω ἀπὸ τὴν «πυρὰ», στὴν ἐγκοπὴ ποῦ σχηματίζουν οἱ φυσικοὶ βράχοι, βρέθηκε «πηλάσβεστο»⁹.

1. Ἀριθμ. κατ. 80/B N1. Διαμ. 0.016-0.017 μ. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλω στὴ φίλη Μάντω Οἰκονομίδου γιὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ νομίσματος καὶ τὶς πληροφορίες. Γιὰ τὴ φωτογραφία εὐχαριστῶ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Ἀθήνας καὶ ἰδιαιτέρα τὴν Gerhild Hübner καὶ τὴν Νέλλη Λαζαρίδου.

2. Π. Λάμπρου, *Νομίσματα τῆς νήσου Ἀμοργοῦ καὶ τῶν τριῶν αὐτῆς πόλεων Αἰγιόλης, Μινώας καὶ Ἀρκεσίνης*, 1870, σελ. 15, ἀριθμ. 21 (ἡ ἴδια μελέτη ὡς ἄρθρο στὴν ΑΕ 1870, σελ. 332 κ.έ., πίν. 54).

3. Λάμπρου, ὁ.π., ἀριθμ. 20: «κριδὸς βαδίζων πρὸς δεξιά» καὶ ἀριθμ. 21 «κριδὸς πρὸς δεξιά, ἰστάμενος ἐπὶ γραμμῆς παριστώσης τὸ ἔδαφος».

4. Πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς δὲν ἔχουν δημοσιευτεῖ νομίσματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐρευνες τοῦ περασμένου αἰώνα. Ὅλα τὰ γνωστὰ νομίσματα καὶ ὅσα φυλάσσονται στὴ Συλλογὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου εἶναι ἀπὸ Ἰδιωτικὲς Συλλογές.

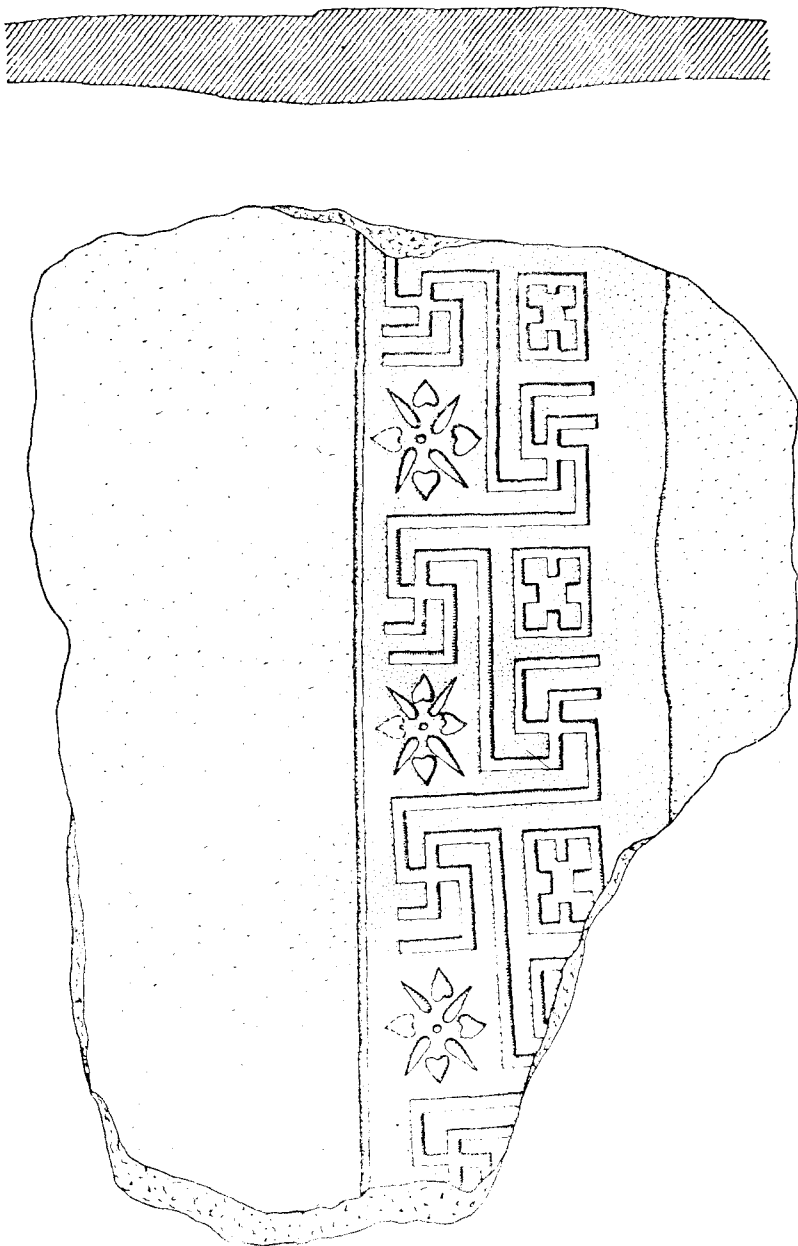
5. Ἀριθμ. κατ. 80/B 157 Γιὰ παρόμοια βλ. *Hesperia* 22, 1953, σελ. 112, ἀριθμ. 187, πίν. 41, 187. *M. Lang-M. Crosby, Agora X. Weights, Measures and Tokens (1964)*, σελ. 72 κ.έ. *J. H. Kroll - Fordyce W. Mitchel, Hesperia* 49, 1980, «Stamped clay Tokens», σελ. 86 κ.έ.

6. Ἀριθμ. κατ. 80/B 107. Βλ. *Marangou, Reliefkeramik*, εἰκ. 5, σελ. 193.

7. Ἀριθμ. κατ. 80/B 97, Β 102.

8. Ἀριθμ. κατ. 80/B 96 καὶ 80/B 99.

9. Βλ. παραπάνω σελ. 406, σημ. 3.

Εικ. 4. Χῶρος Β. Θραῦσμα ἀπὸ ἀνάγλυφο πίθο (τομή καὶ σχέδιο).

Μετά από τόν καθαρισμό τοῦ χώρου τῶν «πυρῶν», βόρεια ἀπό τόν «ἀναλημματικό» τοῖχο, διαπιστώσαμε πῶς ὁ «ἐγκάρσιος» τοῖχος καί τὸ «διαχωριστικό τοιχάριο» σχηματίζουν ἓνα καλοχτισμένο εἶδος «θρανίου» ιδιαίτερα ὀρατὸ στὴν ἀνατολική γωνία τοῦ «ἀναλημματικοῦ» τοῖχου (πίν. 11 καί 24). Ἐλπίζομε πῶς ἡ ἔρευνα σὲ βάθος θὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ συγκεκριμένα συμπεράσματα γιὰ τὸν προορισμὸ καί τὸ χαρακτήρα τοῦ «θρανίου»¹.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα καί τὰ κινητὰ εὐρήματα ποῦ ἀποκαλύφθηκαν στὴ II. ἀνασκαφική περίοδο, ἂν καί ἀποτελοῦν σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀμοργοῦ στὴν ἑλληνιστική περίοδο, δὲν ἐπιτρέπουν ἀκόμα νὰ ἀποσαφηνίσουμε μὲ βεβαιότητα τὸν προορισμὸ καί τὸ χαρακτήρα τοῦ χώρου τῆς Ἀγίας Εἰρήνης. Πιστεύομε ὡστόσο ὅτι ἡ μελέτη τῶν κτιριακῶν καταλοίπων, τῆς κεραμεικῆς καί τῶν ἄλλων ἀντικειμένων καθὼς καί ἡ ἀνάλυση τῶν ὀργανικῶν ὑλῶν (ὄστᾶ, ἀπανθρακωμένα δημητριακά, λιοκούκουτσα κ.ἄ.) θὰ μᾶς ὀδηγήσουν σὲ ἀσφαλέστερα συμπεράσματα.

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἀκόμα πῶς στὰ πλαίσια τῆς ἔρευνας τοῦ 1980 συντάξαμε τοπογραφικὸ σχέδιο τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς (βλ. πίν. 1)². Παράλληλα ἐντοπίσαμε, ἀποτυπώσαμε καί φωτογραφήσαμε ἀρχαῖο λατομεῖο σὲ ἀπόσταση 60 μ. ἀπὸ τὴν ΝΑ γωνία τοῦ «ἀναλημματικοῦ» τοῖχου στὸ χῶρο Β (πίν. 25-26). Τὸ ὕλικὸ εἶναι λεπτόκοκκο ἡμιμάρμαρο, ὁ γνωστὸς δολομιτικὸς ἀσβεστόλιθος, καί ἔχνη ἐξόρυξης τοῦ λίθου εἶναι ὀρατὰ σὲ πολὺ ἀσημεῖα (πίν. 27 καί 28).

Σημαντικὴ εἶναι ἐπίσης καί ἡ ἀνακάλυψη καί ἀποκάλυψη τμήματος ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν *Μ. Μωραϊτάκη*, ἐντοιχισμένης στὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Εἰρήνης³ (πίν. 29):

ΦΙΛΩΝΙΣ ΤΕΙΣΙΔΟΥ ΤΟΝ Ε Α[ΥΤΗΣ] ΥΙΟΝ ΕΥΠΑΜΟΝ ΤΕΙΣΙΔΟ[Υ]

(πίν. 30). Ἡ ἐπιγραφή πρέπει νὰ εἶναι ἀναθηματικὴ καί ἀπὸ τὸν τύπο τῶν γραμμάτων χρονολογεῖται πιθανῶς στὸ τέλος τοῦ 1ου π.Χ. ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνα.*

1. Παρόμοιου τύπου «θρανία» δὲν εἶναι ἔγνωστα στὶς Κυκλάδες: Πρβλ. *Α. Καμπιτογλου - J.R. Green*, ΑΕ 1970, Ἀνασκαφαὶ Ζαγοράς Ἀνδρου, πίν. 63.

2. Ὑψομετρικὲς καμπύλες: Χῶρος Α: τοῖχος μὲ λαξευτὴ τοιχοδομία: 272.60 μ. (νότια) καί 272.48 μ. (βόρεια).

Χῶρος Β: «ἀναλημματικὸς» τοῖχος: 271 μ. Χῶρος Γ: κατῶφλι λαξευμένο στὸ φυσικὸ βράχο: 268 μ., Ἐκκλησία Ἀγ. Εἰρήνης: 265. 54 μ. καί Λατομεῖο: ± 274 μ.

3. Ἡ ἐπιγραφή θὰ δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν *Μ. Μωραϊτάκη*.

* Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ἐκφράζω στὴ *Βασιλικὴ Παππᾶ* γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά της κυρίως στὴν καταγραφή καί ταξινόμηση τοῦ ὕλικου.